

УДК 821.163.41-31.09 Михаиловић Д.
Оригинални научни рад
DOI: 10.46793/Pescanik25.161D

Мр Дарија Девлиш¹

Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів)
Філологічний факультет
Кафедра слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького
Україна

ТЕКСТУАЛЬНА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІМЕНІ В РОМАНІ ДРАГОСЛАВА МИХАЙЛОВИЧА *КОЛИ ЦВІЛИ ГАРБУЗИ*

Анотація: Драгослав Михаїлович як представник «прози дійсності» або ж неореалізму звернувся до суспільної периферії, до брудного та реального, до світу лузерів та аутсайдерів. На перший план тут виступає раціоналізм, насичення тексту жаргоном, діалектизмами, розмовною (вуличною) мовою. Михаїлович майстерно описує справжнє, реальне життя людини за допомогою автентичної мови через монологічний «я» - наратив. Це «я» несе на собі відбиток світоглядної та художньої концепції письменника, автор наголошує на проблемі протистояння добра і зла. Він торкається ситуацій, які не залишають людство у спокої: співіснування людини і суспільства, вибір між обов'язком і бажанням. Саме це робить реалізм Михаїловича таким сучасним і близьким теперішньому читачеві.

Ключові слова: сербська література, Драгослав Михаїлович, неореалізм

ТЕКСТУАЛЬНА ІМПЛЕМЕНТАЦІЈА СТРАТЕГИЈЕ ИМЕНА У РОМАНУ КАД СУ ЦВЕТАЛЕ ТИКВЕ ДРАГОСЛАВА МИХАЙЛОВИЋА

Апстракт: Драгослав Михаїловић се, као представник „стварносне прозе” или неореализма, окренуо друштвеној периферији, прљавом и стварном, свету губитника и аутсајдера. Овде долази до изражаја рационализам, засићеност текста жаргоном,

¹ *dar3806@yandex.ru*; Дарија Девлиш, Национални універзитет „Иван Франко” у Лавову, Филолошки факултет, Катедра за словенску філологију, Україна // Dariia Devlysh, Ivan Franko National University of Lviv, Faculty of Philology, Department of Slavic Philology, Ukraine

дијалектика, колоквијални (улични) језик. Михаиловић вешто описује прави, стварни живот човека користећи аутентични језик кроз монолог у првом лицу. Оваква врста нарације носи печат уметничког концепта писца, који се дотиче оних ситуација које не остављају човечанство на миру: суживот човека и друштва, избор између дужности и жеље. То је оно што Михаиловићев реализам чини модерним и блиским савременом читаоцу.

Кључне речи: српска књижевност, Драгослав Михаиловић, неореализам

В історії сербської літератури і літератури народів Югославії (у межах спільного літературного процесу) 60- 70-ті роки ХХ століття становлять надзвичайно цікавий та плідний етап, багатий митецькими відкриттями та досягненнями. У цьому періоді з'являється низка цікавих, індивідуальних, з урахуванням змісту та форми, творів, як на приклад, «Дервиш и смрт» Меші Селімовича, «Сеобе- 2» Црњанського, «Башта, пепео» Кіша та інші. [5]

Література цього періоду була позначена приходом двох дуже різних генерацій письменників, багато в чому взаємно протилежних в плані поетики, які виникли як реакція на традиційну літературу соцреалізму. Письменники першої генерації продовжили основний напрямок прозової творчості попередників. Основними ознаками їхньої творчості були тяжіння до універсальних тем, естетизм, конструктивізм. Друга генерація, проза якої отримала назву «неореалістична проза», «проза нового стилю», тяжіла до своєрідної відмови від домінуючих естетизму та формалізму. Ці письменники радо експериментують із формою твору, шукаючи найкращого вияву повноти і виразності його змісту.

Термін «неореалізм» виник у італійській критиці стосовно кіномистецтва, а потім почав застосовуватись і у сфері образотворчого мистецтва та літератури. У кожній із цих областей неореалізм мав свої особливості, пов'язані із специфікою відображення дійсності в різних родах художньої діяльності.

Реальним часом теоретичного зародження поняття «неореалізм» у Югославії можна вважати 1972 рік: саме тоді на шпальтах белградської «Літературної газети» («Књижевне новине») було оприлюднено дискусію на тему «Нова і стара проза». Підходи до цього питання були неоднозначними й дуже різнились. Відомі прозаїки зробили спробу виявити інновації, внесені в літературу творами наймолодших письменників, визначити їх роль і значення для самої літератури. Лише декілька молодих критиків прийняли і підтримали цю прозу як «прозу нового стилю», оцінюючи її як нову, як відступ від існуючих традицій. Ця дискусія згуртувала на естетичній платформі неореалізму дуже різних за своїм художнім темпераментом митців: Видосава Стевановича, Живоїна Павловича, Драгослава Михаїловича, Мирослава Йосича- Вишничича та інших.

У творчості сербських неореалістів простежується зв'язок між проблемами змісту та форми, що надає їхнім творам особливої актуальності. Двадцять століття внесло багато експериментів з романом, його проблематикою, відбулись великі зміни у підході до прозової творчості і розуміння його мети. У пошуках

найкращого вияву змісту прозаїки сміливо експериментують, і ці експерименти стали домінантою творчого методу й засобом розкриття світоглядних позицій представників неореалістичної школи. [1]

Роман Драгослава Михаїловича «Коли цвіли гарбузи» (1968) багато в чому є типовим і може послужити зразком для свого періоду, однак своїми головними властивостями аж ніяк не є характерним для загального керунку літературного процесу. Цей твір, здавалось би, стоїть осторонь, але водночас він міцно вкорінений у літературний контекст періоду. Сам Михаїлович наголошував на важливості творчого ризику, потребі розбивання художніх канонів та оновлення літературної мови. Він говорив про творчу свободу, про багатство матеріалу, яке пропонує життєва реальність. [2] Проза Михаїловича внесла в сербську літературу значну «мовну свіжість». У книгах «Фреде, на добраніч», «Коли цвіли гарбузи», «Вінок Петрії» він продемонстрував майстерність ефектного та функціонального використання різних видів живої, нелітературної мови, жаргону й діалектів.

Звичайно, що творчість Михаїловича не могла залишитись поза увагою науковців. Було написано багато наукових праць та статей. Серед сербських авторів ми можемо назвати праці Б. Івкова, С. Воїчича, Р. Таутовіча, П. Зоріча, Р. Тріфковіча, М. Пантича, М. Ачимович-Івков. Над проблематикою творчості Драгослава Михаїловича працювали і українські науковці, зокрема М. Васишин, А. Татаренко, О. Шуруй, Г. Іглицька, В. Ярмач, В. Левицький. Літературною спадщиною письменника цікавились і зарубіжні автори, зокрема П. Якобсен (Копенгаген, Данія) та Р. Ходел (Гамбург, Німеччина).

Щодо самого роману, то він більше нагадує сценарій фільму, частково недоказаний, без пояснень. Саме цим він схожий на тодішню американську літературну традицію. Деколи це лише нотатки, а з-поза них, із них самих виникає оточення, дія проходить гладко, всередині протікає життя, і здається, що все відбувається тут, перед Вашими очима. Деколи тихо і непомітно, але з багатим сенсом та підтекстом. Історія, яку розповів Михаїлович, є простою. Колишній боксер - чемпіон Люба із белградської периферії Душанівця, який втік у Швецію і там одружився, розповідає свою «звичайну» життєву історію. Історію про післявоєнні роки, про сімейне нещастя, про звалтування його сестри, яке здійснив знайомий Люби, про її самогубство та, нарешті, про помсту. Здавалось би все просто. Але це не так.

Перед читачем постає головний герой роману - Люба Сретенович, югославський емігрант. З перших слів він обирає позицію то вигнанця, то біженця. Батьківщину покидає через обставини, які склались. Він утікає від зла і насилля, в яких постійно перебуває сам і всі інші герої роману.

Усю розповідь автор «довірив» головному героєві. Люба розповідає співрозмовнику історію свого життя та причини, які примусили його виїхати закордон. Замість того, щоб авторським голосом повідомляти, описувати, пояснювати, автор просто зникає і надає своєму герою можливість звертатись до

читача самому. Відкритий, щирий у своїх розповідях, він неочікувано згадує своє давнє прізвисько Горобчик (у значенні статевого органа), яке отримав завдяки виховним методам своєї скромної мами. Необхідно згадати і про сім'ю Люби, до якої входила не лише мати Милинка, а й батько, брат Влада та сестра Душиця. Протягом усього роману хлопець називає батька Старий, хоча його ім'я Андре. Ім'я брата «Владе» скорочене від Владимир, що також може мати прихований підтекст. Адже таке ж ім'я мав відомий комуністичний лідер Ленін. Автор керує своїм героєм, змушує його щось робити. Так, Влада через свою політичну позицію був змушений переховуватись від німців, адже він є прихильником саме політики товариша Леніна. Але цікавим є і походження самого імені Владимир або ж українською Володимир. Воно слов'янського походження і дослівно означає «володіти миром», тобто володіти світом. І вже у самому імені присутнє прагнення до влади, пов'язаність з політикою, що і можна простежити у образі брата, який змалював автор. Необхідно згадати про ще одного члена цієї сім'ї, а саме про Душицю, дівчина була на сім років молодша від Люби. В її імені також можна простежити етимологію імені, а саме, воно утворене від сербського «дух» чи «душа». Душиця і є тим благородним у їхній сім'ї. Люба не розповідає про неї, згадує лише про брата. Здавалось, що з дівчиною нічого не може трапитись. Розумна, вихована, поміркована, ще й сестра одного з авторитетів району.

Однак, мабуть, найтрагічнішим образом у романі є образ матері, Милинки. Все життя вона терпіла страйки, в яких брали участь чоловік із сином, їхні звільнення, тюрми. Ніколи не була впевнена у завтрашньому дні, але і самим чоловікам було до неї байдуже, кожен мав свої проблеми. Одного цікавили лише дівчата та бокс, а двох інших, тобто батька і Владу, - політика. Вони ніколи не цікавились її проблемами, не питали її думки. Мати просто мовчала і всіх це влаштовувало. А справжньою підтримкою та опорою була донька Душиця, яку вона втратила. Фактично після цієї трагедії і життя матері втратило сенс. Адже, та кому вона була потрібна загинула.

Життя на периферії Белграду, де росте Люба, базується на понятті «сильнішого» і на домінуванні сили. Умовою дії цього закону є постійне насилля, до якого головний герой звикає настільки, що сприймає його як єдино можливий спосіб існування, як норму буття.

Не володіючи цією силою, він довгий час залишається «в тіні», Горобчиком - хлопчиком на побігеньках у сильніших. Його ніхто не сприймає всерйоз. Однак, Люба починає займатись боксом, що кардинально змінює його життя. Бокс стає його пристрастю, сенсом всього його існування. Завдяки вмілому тренеру він здобуває славу справжнього нокаутера. І так прізвисько Горобчик змінюється на нове - Чемпіон.

Тут існує вже інший кодекс поведінки, інші правила. Усі поважають Чемпіона. Та життя продовжується: Люба ходить на танці, зваблює представниць протилежної статі. Йому дістаються найкращі дівчата - ніхто не посміє чинити

йому спротив. Він типовий «пацан» 50-их років і за словником, і за поведінкою. Автор майстерно змалював дуже поширений у ті часи тип юнака: запального, небезпечного, спраглого пригод та авантюр, якому необхідно постійно підтверджувати свою значущість, вагомість. Саме це і робить Люба як на рингу, так і у повсякденному житті. Він здобуває надзвичайну популярність і любов своїх прихильників, Люба стає зіркою...

Згодом, у війську, ми бачимо героя лише через призму кутка ринга і правил загребських турнірів. Він - Чемпіон... Люба зрідка бачиться з рідними. Із запізненням дізнається про самогубство та похорон сестри, згодом ховає матір. В певний момент до Люби приходять думки, що скоро може залишитись сам. Але не надовго. Він зверхній, безтурботний, впертий. Але нещастя, які трапляються на його шляху, вносять деяку гіркоту в його душу, ця гіркота проникає і в його мовлення. Можна сказати, що реальність досягає Любу. Він відчуває страх за своє життя, однак продовжує йти вибраним шляхом. Герой проходить поряд історичних подій, як поряд чогось, що його не стосується. Буття, в якому живе Люба, відокремлене від історії: тут немає місця для ідеології, а лише для біології.

Саме смерть сестри Душиці приводить його до тьми. Непотрібна втрата, але лише вона пробудила в Люби почуття реальності та його досяжності. Дівчину згвалтував знайомий Люби, Столе Апаш, інша «районна зірка». І тут настає ще один парадокс: Душицу чекала така ж доля, як і багатьох дівчат, які зустрічались з її братом. Використавши, він їх кидав. Різниця хіба у тому, що Люба не був гвалтівником. Однак суть залишається суттю. Дівчина не витримує тягара образи і накладає на себе руки. Винуватцем її смерті є Столе.

Цікавим є і образ Столе, людини, яка відіграла вирішальну роль у житті Чемпіона. Чого лише варте його ім'я: Столе Апаш. Його прізвище асоціюється із індіанським племенем апачів. Скажений, некерований, примітивний - саме таким є Апаш. Його поведінка з дівчатами нагадує набіги індіанців. Досить симпатичний, гарної тілобудови, однак самовпевнений, наглий, подекуди примітивний образ без жодної філософської думки. Однак звернемося ще до імені Апаша - Столе, що напевно є скороченням. Найвірогідніше, що його повним ім'ям було Стожан. Це також викликає зацікавлення, тому що Стожан означає «стійкий». Саме таким і був Столе Апаш. Стейким, непіддатливим, він ніколи не здавався. У бійці зі Сулею він тримався до останнього, як і під час останнього у житті двобою із Чемпіоном. Михаїлович зобразив людину, яку досить важко зустріти у повсякденному житті, але у літературних творах цей образ поширений. І якщо у літературі це переважно негативний герой який перетворюється у позитивного, то Михаїлович майстерно змалював стовідсоткового незмінного негідника. Людина з певними принципами, але ці принципи діють дуже рідко і в окремих ситуаціях. А так він - безпринципна тварина, яка пильнує за здобиччю, вистежує її та зрештою здобуває.

Згвалтувавши Душицю, Столе сам накликав на себе ненависть Люби. Можливо, саме цього він прагнув. Прагнув зустрітись з Любою віч-на-віч. Адже

вони схожі. Обоє - сильні боксери, бажані кавалери, зірки свого, «місцевого» масштабу. Двоє подібних людей, конкурентів не можуть мирно співіснувати на одній території: кожен хоче, щоб ця територія належала лише йому. Антипатія, підсвідома ненависть переростає у щось більше, у те, що важко пояснити. Логічною розв'язкою є те, що залишиться тільки один. Як і сталося.

Насилля триває. Люба не переосмислює ситуацію. Смерть сестри викликає у нього лише бажання помститись і покарати винних, але аж ніяк не бажання самому відмовитись від насильства.

Люба, як вправний мисливець, вистежує свою жертву. У цьому йому допомагає його друг - Драганче. І тут ще одна не проста ситуація, адже Драганче був закоханий у Душицю. Вони зустрічались декілька разів, але хлопцеві не вистачило духу запропонувати їй серйозні стосунки. І виходить, що він не зміг її захистити у важливий момент, що її згвалтування, а потім і самогубство частково лежить і на його совісті. Справою честі стає помста гвалтівнику та допомога другу у цій справі. Саме з допомогою Драганче Люба знав про всі події, адже на той час він ще був у військовій частині та не мав доступу до зовнішнього світу.

І ось, здавалось би, ще трохи і помста буде здійснена. Люба постає перед нами не емоційним, некерованим месником, а швидше людиною, яка прораховує кожен свій крок, передбачає різні варіанти розвитку подій. І все це заради позитивного результату. Однак, коли все доходить до розв'язки він починає сумніватись:

«Чекаю, все нервовіший. З долонь мені просто лється якась холодна вода. Сиджу, витираю руки об штани, і все частіше щось мене гризе: може, все-таки піти? Може, все ж здатись? І чи це я взагалі? Чи це «я» та людина, що сьогодні ввечері тут чекає, щоб когось вдити?»

Цей момент показує, що у Люби ще є шанси на «порятунок». Він не є беземоційним, безчуттєвим. Він не холоднокровний вбивця. В даній ситуації він виступає, як людина, яка хоче встановити справедливість. Відплатити біллю за біль. Розуміючи, що відступати нікуди, Чемпіон не зрадив свого прізвиська, він ринувся в бій. Однак його чекав супротив зі сторони Апаша, людини, яка смертельно хвора, однак не звикла здаватись. Для нього було дивним, що Горобчик насмілюється йому погрожувати. Йому, Столе Апашу. Мабуть, це і була одна із його помилок стосовно Люби. Адже він все ще сприймав його як Горобчика, в той час, коли Горобчик доріс до Чемпіона. Важко визнавати те, що хтось може бути сильнішим від тебе. Між ними відбувається словесна перепалка під час якої Люба переконується у причетності Столе до згвалтування сестри. Саме в цей момент прозвучала фраза, яка дала назву всьому твору:

*«Туберкульозні вмирають влітку, коли цвітуть гарбузи.
А зараз не літо, Горобчику.»*

Чемпіон вбиває гвалтівника своєї сестри. У певний момент йому стає шкода це нице, нікчемне створіння. Але ненадовго. Столе не заслужив нічийого жалю чи співчуття. Він сам не знав, що таке жаль. І помер не знаючи.

Столе поховали через два дні у Белграді. Після цього Люба не може залишатись у країні. Він боїться бути викритим поліцією, але це не головна причина. Зустріч з матір'ю Столе, яка прийшла до нього, добре розуміючи, що саме він позбавив її сина життя. Відсутність брата Влада, відмова однієї з колишніх дівчат зустрітись з ним - все це перериває його зв'язок з батьківщиною. І втеча - це закономірний вчинок для того, чий світ розпався на шматочки. Чемпіон переїжджає спонтанно, без планів на нове життя. Його переїзд не супроводжується зміною ідентичності. Для нього це лише фізичний, матеріальний рух у просторі. Обстановку, оточення та саме життя наповнює він, Чемпіон.

Спершу він опиняється в Австрії, де від нього вимагали заявити, що він втік через політику, що Люба і зробив. З'являються журналісти, статті, розповіді. Але Люба все чекав, що:

«...з»явиться хтось, хто схопить мене за плече, дасть мені ляпаса і скаже: «Малий, ти вже досить розважився, давай тепер додому». »

Однак ніхто так і не з'явився. Всі немовби забули про нього, це частково і ображало Чемпіона. Із Австрії він утікає у Францію, а вже потім у Швецію.

Оселившись там, він одружується. Йому вдається здобути подвійне громадянство для себе та сім'ї. Однак ніхто не каже:

«Ти нам потрібен, повертайся»

Його брата випустили з тюрми, він також в еміграції і уже декілька разів їм вдалось побачитись у Римі. Син Інге, Арне, всім розповідає, що його батько Чемпіон. Однак сам Чемпіон не почуває себе більше так. Тепер постає перед нами сам собою, Любою Сретеновичем. Він більше не грає жодних ролей, не видає себе за когось.

Це відбувається внаслідок переосмислення героєм усіх його вчинків. Люба не виправдовує те зло і насилля, яке панувало в його попередньому житті. Він лише щиро розкаюється за все те і сподівається на *«якусь малу, розумну війну»*. Саме в бою за батьківщину він міг би кров'ю очистити своє ім'я, свою совість. Така війна - шанс для Люби звести рахунки зі самим собою за свою втечу, за все зло, що він скоїв.

Так, перед нами постає Горобчик (невпевнений у собі хлопчисько), тоді Чемпіон (людина, яка отримала майже все про що можна мріяти) і нарешті Люба Сретенович (як той, хто щиро розкався), оголена розповіддю людина.

Те, що цій на перший погляд поверхневій сповіді Люби Чемпіона надає ширше значення, це трагічний сенс життя однієї людини, який поступово відкривається нам. Процес подорослішання веде його у самозаглиблення, усамітнення та нещастя. Він сам того не розуміючи, своєю самовпевненістю прагне приховати своє власне падіння.

Цей роман одночасно і брутальний, і ніжний, зафарбований загальною атмосферою ностальгії. Розповідь головного героя свідчить про внутрішню порожнечу, але водночас і про мужнє розуміння героєм того, що життя змінюється у різних найнепередбачуваніших напрямках.

Він старався уникати страждань, але наприкінці був змушений піти їм назустріч. Роман Драгослава Михаїловича можливо розповідає нам банальну життєву історію, але під цією банальністю відчувається дух трагічності: неможливість врятуватися від самотності, програшу, смерті.

Драгослав Михаїлович як представник «прози дійсності» або ж неореалізму звернувся до суспільної периферії, до брудного та реального, до світу лузерів та аутсайдерів. На перший план тут виступає раціоналізм, насичення тексту жаргоном, діалектизмами, розмовною (вуличною) мовою. Михаїлович майстерно описує справжнє, реальне життя людини за допомогою автентичної мови через монологічний «я» - наратив. Це «я» несе на собі відбиток світоглядної та художньої концепції письменника, автор наголошує на проблемі протистояння добра і зла. Він торкається ситуацій, які не залишають людство у спокої: співіснування людини і суспільства, вибір між обов'язком і бажанням. Саме це робить реалізм Михаїловича таким сучасним і близьким теперішньому читачеві.

Література

- Василишин М. Б. *Неореалістична проза в сербській літературі 60–70-х років ХХ століття*. Автореф. дис... Канд. Філол. Наук. Львів, 2004.
- Jeremić D. M. «Kalejdoskop bede, poroka i patnje. Književni portret». *Književne novine*, god. XXIV, br. 408, 1972, S. 7.
- Mihailović D. «Neudobno nenameravano putovanje. Književni portret». *Književne novine*, god. XXIV, br. 408, 1972, S. 7–8.
- Михаїлович Д. *Коли цвіли гарбузи*. Київ: Факт, 2008.
- Пантић М. «Приповетке Драгослава Михаїловића: слике из туродног доба». У: Дејан Ајдачић и Зоран Момчиловић (прир.), *О делу Драгослава Михаїловића*. Врање: Учитељски факултет, 2009. 20–26 С.
- Рудјаков П. «Роман Д. Михаїловића *Кад су цвели њикве* у контексту српске прозе 60–70-их година 20. века: мотив сеобе јунака». У: Дејан Ајдачић и Зоран Момчиловић (прир.), *О делу Драгослава Михаїловића*. Врање: Учитељски факултет, 2009. 65–72 С.
- Татаренко А. «Неке особености наративне стратегије Драгослава Михаїловића приповедача». У: Дејан Ајдачић и Зоран Момчиловић (прир.), *О делу Драгослава Михаїловића*. Врање: Учитељски факултет, 2009. 26–32 С.
- Ходел Р. «Текстуална кохеренција сказа на примјеру *Јалове јесени* Драгослава Михаїловића». Врање: Учитељски факултет, 2009. 39–65 С.